

UNA LECTURA DE «EL DIFÍCIL ENCONTRE» DE J.V. FOIX (1)

per Pere Fabra i Abat.

«Entre el blat i la pólvora
el poeta ha encès un foc secret
i ha clavat l'agulla als nusos
per arriscada que hagi estat la
baralla».

Joan Brossa

Malgrat que algun any s'ha proposat a Foix pel Nobel —a qui interessien ja aquestes minúcies?— fins avui el seu ressò en l'àmbit de la literatura catalana no havia estat prou escoltat. A part de les justes reivindicacions encapçalades per G. Ferrater i alguns autors de l'última volada, és ben cert, com diu Brossa, que «a Foix li han penjat una etiqueta honorífica i se l'han tret del davant per evitar que el moviment de l'aire vessi l'oli damunt certs rossinyols.»

A Foix o ens el situen com a poeta metafísic o ens el fan passar per un avantguardista. I ambdós geecs li van estrets, perquè tractem amb un poeta autèntic i els exercicis classificatoris no s'adiuen massa amb la veritat de la poesia. Però algun criteri hem de seguir si no volem perdre'ns en divagacions. Arthur Terry, que defineix el poeta metafísic com aquell l'obra del qual té un abast còsmic i es mou sempre en el cercle de les possibles relacions entre l'humà i el no-humà, ha gosat dir de Foix que, dins el context de la poesia catalana, és l'únic gran poeta metafísic d'aquest segle. Potser és molta afirmació. En quant al pretès avantguardisme foixà també hi ha fortes divergències entre els crítics. Joan Triadú, tot i matitzant, no li discuteix, mentre que Joan Fuster considera Foix tan o més neonoucentista que Riba i l'arriba a asenyalar com «un fillastre de Paul Valéry».

Tanmateix, metafísic, avantguardista o surrealista (Foix ha practicat totes les varietats poètiques possibles de l'època), ningú ens podrà negar que la seva poesia recolza sobre la unitat fonamental d'una llengua antiga. Com diu Terry, «en la pràctica (...) Foix s'ha vist obligat a construir una tradició en la qual una poètica estrictament moderna ha pogut nodrir-se sense anacronisme de les especulacions d'un Ramon Llull o d'un Ausiàs March».

Les ratlles que segueixen no són més que un exercici de lectura d'un poema paradigmàtic de J.V. Foix. Un poema escrit al 1939, publicat l'any 1953 i que apareixia ja en l'antologia de Castellet i Moles⁽²⁾. També podeu trobar-lo en el número 7

de la revista REDUCCIONS, dedicat íntegrament al poeta de Sarrià⁽³⁾. La lectura atenta de *El difícil encontre* ens pot fer entendre una mica, lluny de les discussions acadèmiques de la crítica erudita, quina és la veritable corda poètica de Foix i com ell aconsegueix pulsar-la perquè doni el tò més adequat a cada circumstància.

EL DIFÍCIL ENCONTRE

Ets i no ets, i visc del propi engany,
Sóc i no sóc, i palpo inútil borra,
Miro el florir de l'impossible tany
I el nom que et dius damunt la vasta sorra.

Per calls perduts i en pregones garites
Cerco el farell de les absurdes fites.

Com un gegant en terres oblidades
Clamo combat, i adjuro un contrincant,
I en mortes fonts enyoro ocells i fades
O en obra d'hom m'ullprenc del propi encant.

En vall ventós, entre fòssils i nacres,
Em multiplico en dòcils simulacres.

Qui, de tots dos, és carnal? Qui aviva
L'altre i no és? On és l'Etern Present?
Oh flam encès de cap a cap de riba!
Oh dolç cremar d'esperit i de ment!

En les remors de la nit, per les platges,
Adoro el Res en múltiples imatges.

Calella de Palafrugell, juny de 1939.

Observem que Foix utilitza el decasil·lab d'esquema 4 + 6 d'una manera absolutament perfecta. L'estructura interna d'aquest vers és constant i invariable: accentuat a la quarta síl·laba després de la qual cau la cesura. Aquest és el vers clàssic de la literatura catalana antiga i podria sobtar, si no haguéssim ja avisat, el trobar-lo emprat per Foix, que es volia avantguardista i investigador.

És important també veure la funcionalitat de l'alternància dels quartets amb els aplegats -que exerceixen un paper de tornada. En els quartets, la forma dels quals possibilita un adequat explanament del tema, s'apunten les diverses arestes de la flexió i el to és més agut, mentre que en els aplegats el poeta concreta el seu pensament d'una manera més tranquil·la, gràcies segurament a la rima plana que exhibeixen. Els tres aplegats contenen la mateixa estructura; el primer vers ens pinta el decorat -«Per calls perduts i en pregones garites...», «En vall ventós, entre fòssils i nacres...», «En les remors de la nit, per les platges...»- mentre que en el segon l'autor expressa l'acció que hi fa o la postura que hi adopta -«...Cerco el farell de les absurdes fites», «...Em multiplico en dòcils simulacres», «...Adoro el Res en múltiples imatges».

Els versos dels quartets alternen les rimes planes amb les agudes segons l'esquema ABAB i disposen d'una cesura aguda, tot el qual els confereix un to més aviat tallant i cantellut, molt allunyat de la suau i incerta modulació d'un Carner. Reafirma aquesta impressió la utilització del monosíl·lab: «Sóc i no sóc...» «I el nom que et dius...», «Qui de tots dos...», etc. Tornem a trobar aquí ressonàncies d'un cert arcaisme medieval, que va en contra de la tendència natural de l'idioma —assenyalat per Joan Teixidor— cap als mots polisíl·labs i l'accentuació plana. Tot això no és més que el resultat d'aquest desig de Foix d'especular amb la paraula. Fuster també no constata: «A la caça de l'insòlit —bell o rar—, Foix s'endinsa en la deu més pura de l'idioma: els clàssics medievals i els dialectes hirsuts. De la seva cala en sabé extreure una enlluernadora riquesa de vocabulari, i un insospitat registre de valors musicals (4).

El difícil encontre fou inclòs en el llibre que publicà Foix l'any 1953 sota el títol genèric *On he deixat les claus...* Però això té poca importància. El que compta és la data en que va ser escrit, juny de 1939. Les runes encara fumejaven. Els exilis que començaven a córrer —el de Foix era «interior»— havien de deixar la seva empremta en els productes poètics de l'etapa que s'iniciava. Tanmateix, en aquestes ratlles de Foix escrites després de l'ensulsiada hi trobem uns temes que no eren gens estranys als seus poemes de pre-guerra. I em refereixo, no tan sols al que hem anomenat la seva «poesia metafísica» sinó, fins i tot, als més formalment surrealistes. Així, aquest foc interior que el consumeix i que surt a la llum en el tercer quartet: «Oh flam encès de cap a cap de riba! / Oh dolç cremar d'esperit i de ment!» ja apareixia, amb els mateixos mots, en els sonets de *Sol i de dol* (1936): «...i en el cremar dolç en el meu propi foc...» (del sonet *És per la ment...*). Igual passa amb el tema de la preocupació existencial. El glatir d'aquest «Sóc i no sóc...» amb el que s'inicia el poema ja havia quedat enregistrat en molts dels poemes anteriors, àdhuc en els més clarament surrealistes (com els inclosos en *Les irrealis omegues*, 1948).

Signifiquen aquestes concomitàncies temàtiques que res s'ha esdevingut en la poesia de Foix des del 36 al 39? Seria aquesta una falsa deducció. Els temes poden ser els mateixos (generalment ho són, no sols en Foix sino en tots els poetes), però la paraula és una altra, el crit canvia de to. En el sonet esmentat —«És per la ment...» del llibre *Sol i de dol*— la reflexió ve embolicada en un vocabulari positiu, ple de l'optimisme d'aquell que sap on petja, el que cerca i amb quines armes juga: «És per la Ment que se m'obre Natura / a l'ull golós; per ella em sé immortal / ... / Del bell concret faig el meu càlid joc / a cada instant, i en els segles em moc / ...». En canvi el poema que tenim davant, ja des del títol, està conformat per mots que palesen dificultats, desencís, tristor: «propi engany», «impossible tany», «inútil borra», «calls perduts», «absurdes fites», «terres oblidades», etc. Mots que reforcen l'angoixa del poeta per la incertesa de la pròpia existència —«Sóc i no sóc...»— i l'enyorança del que s'ha perdut —«...I en mortes fonts enyoro ocells i fades». És doncs tota una altra manera de furgar en les velles preocupacions. Al «neguit metafísic» se n'hi ha afegit ara un de molt més tangible i real: la derrota, la negació d'una llengua i una cultura, l'esfondrament de tot un món de joventut il·lusionada. No en va Foix cerca «el farell de les absurdes fites». El futur ha desaparegut. I àdhuc el present, entès en el sentit de tot-allò-que-és, resulta qüestionat: «...On és l'Etern Present?».

Però fins ara hem fet potser massa referències esparses al poema sense haver-ne extret d'avançada l'entrellat. Abandonem doncs les croses de la referència històrica, de l'aproximació sociològica i enfilem l'agulla d'una anàlisi estrictament poètica. Què ens proposa Foix en aquesta composició? quins camins guien els seus passos?

L'autor ens facilita d'entrada la tasca de trobar l'eix del poema en quant que ens orienta amb un títol ben explícit: *El difícil encontre*. Encontre és acció de trobar-se amb algú o de sortir al pas d'algú, la qual cosa ens fa pensar ja en una alteritat, en una duplicitat de personatges. La primera estrofa ens ho confirma: un *tú* que és i no és i el nom del qual sols resta inscrit en la vasta sorra de la platja i un *jo* que pateix d'identificació dubte existencial i que, per a més inri, s'alimenta i viu «del propi engany». Darrera d'aquests dos personatges no és difícil endevinar-hi un sol actor, el poeta, el Foix que vol aprofundir en el misteri d'aquest sentiment d'ambivalència que tots hem experimentat un dia o altre. Aquesta «crisi d'identitat» és molt comú en bona part de la lírica europea des dels primers romàntics ençà. Foix, que escriu en una època postromàntica, també acusa aquest tret. Quan ell es definia com un «investigador» no es referia sols als temes i les formes, sino que volia assenyalar la recerca de la pròpia interioritat. Una recerca que parteix i es realitza en els més obscurs i amagats indrets de la seva intimitat. La tornada de la primera estrofa així ho explicita: «Per calls perduts i en pregones garites / Cerco el farell de les absurdes fites». El segon vers manifesta ja l'obstinació d'aquell propòsit. El poeta reconeix l'absurditat dels objectius, però no defalleix. És més, en el quartet central expressarà amb una imatge quasi bé èpica tota la força d'aquesta rebel·lió individual: «Com un gegant en terres oblidades / Clamo combat i adjuro un contrincant». El combat pel que clama és tant interior com exterior. No oblidem el que hem apuntat: l'antiga preocupació foixiana per la pròpia essència s'ha vist potenciada pels esdeveniments socials i el to general de la seva poesia ha sofert una dislocació considerable. Ara, un cop «mortes les fonts» les úniques sortides són l'enyorament —«d'ocells i fades», símbols d'il·lusió, de somni, de vida— o el narcisisme, l'autocontemplació: «...en obra d'hom m'ullprenc del propi encant».

Els dos versos aparellats que basteixen la segona tornada reafirmen el neguit del poeta: «En vall ventós, entre fòssils i nacres». La imatge té aquell regust exòtic tan propi de Foix i expressa ben clarament el moviment continu entre els dos pols que l'atrauen i el sacsegen, els «fòssils» —mort, pretèrit, testimoni— i els «nacres» —splendor, bellesa, vida. L'únic remei per aquest neguit és el simulacre —«Em multiplico en dòcils simulacres»—, la fugida al món de l'Irreal amb una «docilitat» que contradiu aquell clam de lluita que enarborava el seu altre-jo combatiu.

Certament l'encontre és ben difícil. El títol ara ja ha prèns cos. Com conciliar, pensa Foix, el seu jo meditatund i pensarós amb el seu altre jo rebel i combatiu?, qui s'ha d'imposar?: «Qui, de tots dos, és carnal? Qui aviva / L'altre i no és? On és l'Etern Present?». I amb l'últim interrogant el poeta es pregunta quin és el lloc on tot esdevé u, immutable i consistent; un lloc impossible, un *utopos* difícil de capir fins el punt que la ment s'inflama: «Oh flam encès de cap a cap de riba! / Oh dolç cremar d'esperit i de ment!». La imatge del foc de la seva reflexió tot il·luminant el litoral pel que es passeja —recordem que el poema està signat a Calella de Palafrugell— confereix un to de grandesa mística, accentuada per les exclamacions, a aquests dos versos, que bé haurien pogut cloure el poema.

Però Foix no és amic d'acabar amb un crit tan abrandat, cosa que, per altra banda, restaria consistència al tema. Per això afegeix encara una última tornada —construïda de manera idèntica a les dues anteriors— que, tot servint de desllorigador a la tensió provocada, arrodoneix el poema: «En les remors de la nit, per les platges / Adoro el Res en múltiples imatges». Així Foix es reafirma com a poeta per damunt de la seva inquietud metafísica i, malgrat saber que darrera no hi ha més que el Res, no renuncia a les «múltiples imatges», al somni enfollit de poeta, al deliri de la paraula. I és en aquesta indestruable indentitat home-poeta, en el domini del passat

amb un llenguatge personal fresc i mesuradament intimista, en l'especulació del nou i de l'insòlit en el microcosmos de cada poema i de cada vers on J.V. Foix troba aquest llit de perfecció que —com diria Joan Brossa— «el permet de participar en el clima de totes les temperatures sense deixar que l'aigua s'estanqui».

NOTES

- 1.- Les inicials ho són del nom Josep-Vicenç. Tanmateix Foix no les ha explicat mai en cap dels seus escrits. Li respectarem l'antull.
- 2.- *Poesia Catalana del segle XX*. Ed. 62. Pàg. 442.
- 3.- *Reduccions*. Revista Trimestral de poesia. N.º 7. Vic. Maig, 1979.
- 4.- Joan Fuster. *Literatura Catalana Contemporània*. Barna. 1971.